

На основаниі ВЫСОЧАЙ
въ ученыя степени, дано
ложеніемъ казенной печати
шть вольнослушающимъ
съ разошлеши Его Прево
ситетъ въ 7 Февралі
Печать Егопознанія

Словесности

ХАРКІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

XIX – ПОЧАТКУ XX ст.

у спогадах

його професорів

та вихованців

ТОМ I

Q. F. F. S.
SUB AUSPICIIIS
LONGE POTENTISSIMI AC AUGUSTISSIMI
OMNIUM ROSSIARUM IMPERATORI
ALEXANDRI
RERUM ECCLESIASTICARUM ET INSTITUTIONIS
PER IMPERIUM ROSSICUM ADMINISTRATORI
ALEXANDRO NICOLAIDE P.
A GOLITZIN,
RECTORE UNIVERSITATIS CAESAREAE
IN NUMERUM STUDIOSORUM
RECEPTUS ES
ATQUE OMNEM OBEDIENTIAM DEBIT
SANCTE P.
CHARCOVIAE
vcl

ББК 74.58я43ХНУ
УДК 378.4(477.54) (082)ХНУ
Х21

Х21 Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців: У 2 тт. Т. 1 / Укл.: Б. П. Зайцев, В. Ю. Іващенко, В. І. Кадеєв, С. М. Куделко, Б. К. Мигаль, С. І. Посохов; Вступ. стаття В. І. Іващенко; Наук. ред: С. І. Посохов. – Харків: «Видавництво Сага», 2008. – 540 с.

ISBN 978-966-2918-46-5.

Ця книга містить спогади про Харківський університет XIX – початку ХХ ст. його професорів і вихованців – учених, літераторів, журналістів, педагогів, лікарів, державних службовців, і знайомить із навчальним процесом та адміністративним устроєм університету, традиціями й побутом університетської корпорації. Перший том висвітлює історію Харківського університету до 1860- рр.

Розрахована на істориків, краєзнавців, викладачів і студентів вузів, а також усіх, хто цікавиться історією вищої освіти.

ББК 74.58я43ХНУ

ISBN 978-966-2918-46-5

- © Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2008
- © Видавництво «Сага», макет, оформлення, 2008

ДО ЧИТАЧА

Кіо спитати мене, що таке університет, то перше, що приходить на думку, це слова «університетський дух». Дійсно, інколи складно визначити цю відмінність класичного університету, бо вона, перш за все, спостерігається у відношеннях університетських людей до справи й один до одного, це певні форми поведінки, певні неписані традиції, які передаються від покоління до покоління багато-багато років. Уже починаючи з першого курсу студенти стають свідками й учасниками цього дивовижного процесу творення «університетського духу».

Як же це відбувається? Далеко не завжди цей процес має чіткі організаційні форми. Частіше за все ця естафета поколінь проходить через співпрацю учителя й учня, через спільні кафедральні чи факультетські легенди та перекази, через усвідомлення кожною університетською людиною своєї відповідальності за цей безцінний спадок – за Університет.

Спогадам про минуле в університеті завжди надавали особливу увагу. Численні «університетські історії» передавалися і передаються з вуст у вуста, стають повчальними для молоді й моментом роздумів для старшого покоління університетів. Часто-густо такі спогади стають засобом впливу на сьогодення, оскільки здатні актуалізувати ті чи інші проблеми, одночасно в них є дещо, що не дозволяє відійти від усталеного, традиційного для

університету. У них чимало критичного, але й чимало такого, що пеперевнює нас гордістю за університет.

Про Харківський університет згадували й охоче продовжують згадувати люди. Чимало спогадів уже надруковано й стало об'єктом зацікавленого читання, а також наукового дослідження. Утім значна частина таких видань стала бібліографічною рідкістю, знайомство з ними переконує, що вони потребують додаткових коментарів. Саме тому група науковців Харківського університету поставила своїм завданням зібрати до купи й прокоментувати спогади про університет XIX – початку XX століття. Різні за часом написання та матеріалом, який перебував у центрі уваги авторів, ці мемуари дозволяють віднайти цікаві подробиці, познайомитися з такими сторінками історії університету, які не знайшли відображення в інших джерелах. Кожний твір окремо і всі разом вони відтворюють неповторну атмосферу університетського життя, дозволяють краще зрозуміти таке складне й цікаве явище як університет.

Сподіваюся, що це видання спогадів стане першим томом майбутньої книжкової серії, бо коли йдеться про університет, то є що згадати й кому згадати.

Ректор Харківського національного
університету ім. В. Н. Каразіна
В. С. БАКІРОВ

ВІД УКЛАДАЧІВ

о збірника увійшли спогади про Харківський університет XIX – початку XX століть його вихованців і викладачів, опубліковані окремих виданнях, науковій періодиці, місцевих часописах, а також рукописи, знайдені у відділі колекцій рідкісних видань і рукописів Центральної наукової бібліотеки та музею історії Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Також були включені до збірника й уривки з кількох спогадів про перше 30-річчя Харківського університету, що були наведені Д. І. Багалієм у праці «Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам)». Усього було виявлено понад 90 спогадів про Харківський університет. Ці спогади, навіть уже опубліковані, мало доступні сучасному читачеві, але становлять значний інтерес для історії одного з найстаріших університетів Східної Європи, який у листопаді 2004 року відзначив своє 200-річчя.

Спогади написані російською мовою, завинятком спогадів Є. Х. Чикаленка, М. П. Савінова, К. М. Галкіна та рукописних спогадів Б. М. Мартоса.

Не вміщені до збірника спогади академіка Д. І. Багалія, які з докладним коментарем були видані в праці: Багалій Д. І. Вибрані твори. Т. 1. – Харків, 1999, а також спогади німецького професора К.-Д. Роммеля, що вийшли друком у новому перекладі в 2001 р. Не увійшли до збірника і кілька коротких та малоінформативних з точки зору історії Харківського університету мемуарів.

Деякі з авторів спогадів про Харківський університет стали видатними вченими, професорами університетів, літераторами, юристами, журналістами, лікарями або державними службовцями. Більшість спогадів написано в похилому віці й тому в них відчувається ностальгія за минулим, за улюбленими викладачами та Харківським університетом. Але зустрічаються й такі, де кинуто критичний погляд на університет, його викладачів та атмосферу, яка панувала в його стінах.

Серед спогадів професорів, асистентів, студентів, що відносяться до початку ХХ ст., є цікаві відомості про революційні події жовтня 1905 року, коли на прилеглих до університету вулицях були споруджені барикади. Вони дають читачеві можливість сформувати уявлення про те, що діялось з обох боків цих барикад, як вдалося запобігти штурму університету військом і масового кровопролиття.

Щодо текстів ряду спогадів, то вони частково скорочені, упорядковані і збережені лише ті їх фрагменти, які безпосередньо стосуються історії Харківського університету. Скорочення тексту позначено квадратними дужками. При публікації спогадів було збережено мову оригіналу, водночас текст наблизено до сучасних норм правопису. Помилки, що не мали смыслового значення, виправлено. Усі текстові скорочення розкрито у квадратних дужках, назви періодичних видань уніфіковано. У більшості випадків збережено авторські примітки та примітки попередніх публікаторів. Курсивом позначені виділені автором слова.

Переважна більшість спогадів належить відомим особам, але є й такі, де зазначені лише ініціали, тому виявити прізвища авторів не вдалося, хоча зміст цих спогадів заслуговує на увагу.

Під час підготовки збірника багато уваги було приділено складанню іменного покажчика, до якого внесені відомості про осіб, згаданих у спогадах. На жаль, про деяких осіб зібрати відомості не вдалося.

Збір спогадів, ілюстрацій, коментар і складання покажчика прізвищ здійснив науковий колектив у складі: Б. П. Зайцева, В. Ю. Іванченко, В. І. Кадеєва, С. М. Куделка, Б. К. Мигаля та С. І. Посохова.

Вважаємо своїм приємним обов'язком подякувати С. В. Д'ячкову та Ю. Г. Шевченку за допомогу при роботі над коментарем та при складанні іменного покажчика.

Професор *B. I. Кадеєв*

ЗМІСТ

ДО ЧИТАЧА.....	3
ВІД УКЛАДАЧІВ	5
<i>В. Ю. Іващенко</i> УНІВЕРСИТЕТСЬКА ПАМ'ЯТЬ.....	7
<i>А. Г. Розальон-Сошальский</i> МОИ ВОСПОМИНАНИЯ	33
<i>Т. Ф. Степанов</i> ИЗ «АВТОБІОГРАФІЇ».....	40
<i>Н. И. Елинский</i> АВТОБІОГРАФІЧЕСКАЯ ЗАПИСКА.....	55
<i>Л. Ничпаевский</i> ВОСПОМИНАНИЯ О ХАРЬКОВСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ, 1823–1829 ГОДЫ.....	57
<i>[И. И. Боровиковский]</i> ВОСПОМИНАНИЯ О ПОЛТАВСКОЙ ГІМНАЗІЇ І ХАРЬКОВСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ ЗА ПОЛСТОЛЕТИЯ НАЗАД	90
ІЗ ВОСПОМИНАНИЙ СТУДЕНТА Н.....	99
<i>Е. С. Гордеенко</i> МАТЕРИАЛИ К ИСТОРИИ ХАРЬКОВСКОГО КРАЯ.....	131
<i>С. Л. Геевский</i> ИЗ АВТОБІОГРАФІЇ (1813–1862)	136
<i>И. М. Сбитнев</i> ЗАПИСКИ	157

<i>Д. П. Хрущов</i> ИЗ ВОСПОМИНАНИЙ.....	165
<i>Н. А. Шрамченко</i> МОИ ВОСПОМИНАНИЯ	170
<i>Н. И. Костомаров</i> СТУДЕНЧЕСТВО И ЮНОСТЬ. ПЕРВАЯ ЛИТЕРАТУРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ.....	176
<i>В. И. Лапшин</i> ИЗ ВОСПОМИНАНИЙ.....	203
<i>Ф. К. Неслуховский</i> ИЗ МОИХ ВОСПОМИНАНИЙ.....	208
<i>А. А. Корсунов</i> Н. И. КОСТОМАРОВ	241
<i>[Н. Лукъянов]</i> ИЗ ВОСПОМИНАНИЙ СТАРОГО СТУДЕНТА.....	256
<i>Н. Ф. Оже-де-Ранкур</i> В ДВУХ УНИВЕРСИТЕТАХ (ВОСПОМИНАНИЯ 1837–1843 ГОДОВ).....	260
<i>В. Пашков</i> ИДЕАЛИЗМ И ИДЕАЛИСТЫ СОРОКОВЫХ ГОДОВ: ВОСПОМИНАНИЯ 1882 Г. О ХАРЬКОВСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ 40-Х И 60-Х ГОДОВ XIX В.	267
<i>М. Ф. Де-Пуле</i> ХАРЬКОВСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ И Д. И. КАЧЕНОВСКИЙ: КУЛЬТУРНЫЙ ОЧЕРК И ВОСПОМИНАНИЯ ИЗ [18]40-Х ГОДОВ.....	272
<i>И. П. Сокальский</i> УТРО В ИНСПЕКЦИИ: ИЗ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ ЖИЗНИ СОРОКОВЫХ ГОДОВ	332
<i>П. П. Сокальский</i> ИЗ ВОСПОМИНАНИЙ О ХАРЬКОВСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ КОНЦА [18]40-Х ГОДОВ	355
<i>А. Н. Стоянов</i> ВОСПОМИНАНИЯ О Д. И. КАЧЕНОВСКОМ. СТУДЕНЧЕСКАЯ ЖИЗНЬ. ПЕРВЫЙ ПЕРИОД ПРОФЕССУРЫ.....	362

<i>П. И. Вейнберг</i>	
ХАРЬКОВСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ В ПЯТИДЕСЯТЫХ ГОДАХ (ИЗ МОИХ ВОСПОМИНАНИЙ)	372
<i>И. В. Любарский</i>	
ВОСПОМИНАНИЯ О ХАРЬКОВСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ 1850–1855 гг.	388
<i>А. А. Потебня</i>	
[АВТОБИОГРАФИЯ]	409
<i>П. Лейбин</i>	
ПАМЯТИ Д. И. КАЧЕНОВСКОГО	413
<i>Н. Леваковский</i>	
УНИВЕРСИТЕТ ПЯТИДЕСЯТЫХ ГОДОВ: (из воспоминаний)	417
<i>Н. Мазуренко</i>	
ПЕРВАЯ ХАРЬКОВСКАЯ УНИВЕРСИТЕТСКАЯ ИСТОРИЯ (ИЗ ВОСПОМИНАНИЙ СТАРОГО СТУДЕНТА)	439
КОМЕНТАРИ	448
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	479
ПРИЙНЯТИ СКОРОЧЕННЯ	525